

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	9
Deel 1 Voetbal, 1992-1996	11
1 Het individu versus het collectief	13
2 Ruimte	29
3 Opbouw van achteruit	40
Overgang: Nederland-Italië	55
Deel 2 Calcio, 1996-2000	57
4 Flexibiliteit	59
5 De derde aanvaller	76
6 Catenaccio	95
Overgang: Italië-Frankrijk	110
Deel 3 Foot, 2000-2004	113
7 Snelheid	115
8 De nummer 10	127
9 De waterdrager	144
Overgang: Frankrijk-Portugal	157
Deel 4 Futebol, 2004-2008	159
10 Structuur	161
11 De eerste haven	174
12 Vleugelspelers	186
Overgang Portugal-Spanje	201
Deel 5 Fútbol, 2008-2012	203
13 Tiki-taka	205
14 De valse 9 en Argentijnen	224
15 El Clásico	242
Overgang: Spanje-Duitsland	260

Deel 6 Fußball, 2012-2016	263
16 Verticaliteit	265
17 Gegenpressing	283
18 Heruitvinding	298
Overgang: Duitsland-Engeland	313
Deel 7 Football, 2016-2020	315
19 <i>De mixer</i>	317
Epiloog	341
Dankwoord	343
Bibliografie	345
Register	349

Voorwoord

De Nederlandse vertaling van dit boek zou oorspronkelijk in 2020 verschijnen, ongeveer gelijktijdig met de aftrap van het eerste EK voetbal dat niet door een enkel gastland zou worden georganiseerd maar in diverse landen verspreid over het Europese continent zou worden afgewerkt. Dat sloot goed aan bij het doel van het boek – inzichtelijk maken dat vanaf 1992, het jaar waarmee het boek opent, regionale verschillen in voetbalstijl steeds minder belangrijk zijn geworden. Landsgrenzen waren onbeduidender dan ooit.

Plotseling werden grenzen op mondiaal niveau weer uitermate belangrijk. Door de uitbraak van de COVID-pandemie moest Euro 2020 worden uitgesteld, en daarmee ook de Nederlandstalige versie van dit boek. Een belangrijker gevolg van het coronavirus wat dit boek betreft is echter dat het voetbal in het afgelopen jaar radicaal veranderd is.

Het was aan het begin van 2020 ondenkbaar dat er een vol jaar achter gesloten deuren zou worden gevoetbald, met een radicale verandering van het concept ‘thuisvoordeel’ tot gevolg. Op het moment dat ik dit schrijf zijn er in de Premier League in het seizoen 2020/2021 meer uit- dan thuiszeges geboekt, iets wat in de 133-jarige geschiedenis van het Engelse voetbal op het hoogste niveau nooit eerder is voorgekomen. Ook zijn er in Europese wedstrijden waarvan zowel de thuis- als de uitwedstrijd op neutraal terrein werd gespeeld dankzij de telling van het aantal gescoorde uitdoelpunten een paar opmerkelijke gelijke spelen tot stand gekomen.

Er zijn meer belangrijke veranderingen. In de meeste Europese competities mogen trainers nu vijf wissels toepassen – tegenover de oude regeling waarbij slechts drie spelers gewisseld mochten worden – en zelfs zes als de wedstrijd een verlenging ingaat. Nooit eerder zijn ploegen in staat geweest zestig procent van hun actieve spelers te wisselen, met als gevolg dat trainers, die hun elftallen nu op ongeëvenaarde wijze kunnen verversen, een nieuwe dimensie in hun tactiek kunnen toepassen.

Dit speelt ploegen met grote selecties onvermijdelijk in de kaart. Toen PSG het in de kwartfinale van de Champions League – die door slechts één wedstrijd beslist werd, ook weer als gevolg van de pandemie – opnam tegen Atalanta, stond het bij het ingaan van de blessuretijd met 1-0 achter maar won met 1-2. De winnende treffer werd gescoord door Eric Maxim

Choupo-Moting, de vijfde wissel van de Fransen en al elf jaar speler van het Kameroens nationale elftal. De vijfde wisselspeler van Atalanta, Jacopo da Riva, had voordat hij in het veld kwam welgeteld één minuut ervaring als profvoetballer. De veranderde regel bevoordeelde zeker de rijkere clubs.

Nu de start van het seizoen 2020/2021 was uitgesteld, met een ongewaarde drukke wedstrijdkalender tot gevolg, bleek de belangrijkste tactische verandering de afname van de pressing, het concept dat de afgelopen jaren zo kenmerkend was voor het Europese voetbal. Statistieken lieten zien dat negentien van de twintig clubs in de Premier League hun tegenstanders in aanvallende posities minder onder druk zetten dan in het vorige seizoen, en veel van de teams die doorgaans agressieve pressing uitoefenden zagen hun prestaties als gevolg van vermoeidheid na een drukke winter flink afnemen.

Aan de andere kant doen ploegen hun voordeel met het feit dat ze makkelijker van achteruit kunnen opbouwen – de communicatie met ploeggenoten is eenvoudiger, ze worden niet meer uitgejouwd door de aanhang van de tegenpartij en ook ontbreken de kreten van paniek van het thuispubliek zodra verdedigers op de rand van de eigen zestien in benarde posities worden aangespeeld.

Het moge duidelijk zijn dat het jaar 2020 een veel belangrijkere periode in de geschiedenis van het moderne voetbal is dan ik in 2017 bij het opzetten van dit boek had kunnen voorzien. Het vormt misschien wel een nog toepasselijker einde van dit hoofdstuk in de voetbalgeschiedenis. Laten we hopen dat het afgelopen jaar een volstrekte anomalie is geweest, maar de effecten ervan zullen mogelijk nog vele jaren zichtbaar blijven.

Michael Cox, februari 2021

Inleiding

Ondanks de chronologische indeling van dit boek was het aanvankelijk niet bedoeld als een geschiedenis van het moderne Europese voetbal. De opzet was om de verschillende speelstijlen te analyseren die de zeven invloedrijkste Europese voetballanden – Nederland, Italië, Frankrijk, Portugal, Spanje, Duitsland en Engeland – domineren. Dat is een vrij onomstreden zevental, gebaseerd op een combinatie van recente internationale prestaties en de huidige kracht van hun nationale competitie.

De voetbalstijl van een land komt op verschillende manieren tot uitdrukking en heeft niet alleen te maken met de kenmerkende eigenschappen van de nationale ploeg, maar ook met de speelwijze van de toonaangevende clubs, het karakter van de sterspelers en de filosofie van de trainers. Hij heeft te maken met de ervaringen van de spelers van een land wanneer ze naar het buitenland gaan, en met het succes van de buitenlandse spelers die er komen voetballen. Hij heeft te maken met de manier waarop scheidsrechters fluiten en waarop de supporters juichen. Dáár zou het bij dit boek altijd al om gaan.

Maar toen kwam de structuur ter sprake – in welke volgorde moesten die landen worden besproken? Geografisch? Thematisch? Door op het hoofdkantoor van de UEFA balletjes uit schalen te pakken? Meteen werd duidelijk dat het verhaal niet alleen om de verschillende stijlen van de zeven landen ging. Het ging er ook over dat het dominante Europese voetballand, en de dominante stijl, al vaak was veranderd.

Het lag voor de hand om te beginnen in 1992 – het jaar waarin de nieuwe terugspeelregel werd ingevoerd, de Europacup I werd omgedoopt tot de Champions League en de Premier League werd opgericht. Vanaf dat jaar konden alle landen afwisselend worden behandeld door de focus te leggen op een succesvolle periode van vier jaar.

Begin jaren negentig werd de Nederlandse voetbalfilosofie in heel Europa bewonderd, maar de invloed ervan brokkelde af na het Bosman-arrest. Het stokje werd overgegeven aan Italië, dat duidelijk kon bogen op de sterkste competitie van Europa. Maar toen begon de Franse nationale ploeg alle grote prijzen te winnen en werd het Franse nationale voetbalinstituut een voorbeeld voor alle andere landen, totdat opeens, bijna vanuit het niets, zowel de meest bewonderde speler als de meest geprezen trainer

van Europa uit Portugal kwam. Vervolgens wonnen Barcelona en Spanje tijdens een overduidelijke vierjarige periode zo ongeveer alles wat er te winnen viel, voordat het tiki-taka in verval raakte en Bayern en Duitsland de macht grepen. Ten slotte gingen de succesvolste Europese trainers in Engeland de strijd met elkaar aan en introduceerden ze verschillende speelstijlen in de Premier League.

Natuurlijk is geen enkel deel precies aan die vier jaar gebonden. Je kunt het Nederlandse voetbal uit het midden van de jaren negentig niet analyseren zonder het in verband te brengen met het totaalvoetbal van de jaren zeventig, en je kunt de prestaties die Didier Deschamps rond de eeuwwisseling bij Frankrijk leverde niet analyseren zonder vast te stellen dat hij in 2018 als bondscoach wereldkampioen werd. In de titels van de hoofdstukken komen geen namen voor van individuele spelers of clubs uit de betreffende periode; de hoofdstukken zijn gebaseerd op meer algemene concepten die gedurende langere tijd zichtbaar waren in het voetbal dat in en door het betreffende land werd gespeeld.

De zeven delen hebben allemaal een verschillende stijl. Het deel over Nederland gaat over de manier waarop de Nederlanders de aard van het moderne Europese voetbal hebben gedicteerd, het deel over Italië gaat vooral over specifieke tactische discussies, en in het deel over Frankrijk staan de specifieke soorten spelers centraal die dat land heeft voortgebracht. Het deel over Portugal gaat over de manier waarop dat land zich tot een serieuze voetbalgrootmacht heeft ontwikkeld, het deel over Spanje over de trouw aan een specifieke filosofie, het deel over Duitsland over de manier waarop dat voetballand zichzelf opnieuw heeft uitgevonden en het deel over Engeland over het overnemen van buitenlandse concepten.

Als gevolg van de structuur van dit boek worden sommige opvallende ploegen en prestaties niet uitgebreid besproken: de zo verrassende Griekse Europese titel van 2004, Italië's WK-succes twee jaar later en de elftallen van Real Madrid die de afgelopen jaren de Champions League wonnen, worden slechts zijdelings genoemd. Maar de invloedrijkste spelers, trainers en ploegen sinds 1992 komen uitgebreid aan bod. Daarom dient dit boek, ook al was dat in eerste instantie niet de intentie, hopelijk als een geschiedenis van het moderne Europese voetbal door cruciale vernieuwingen uiteen te zetten, waaronder tegenpressing, opbouw van achteruit, tactische periodisering, tiki-taka en zonedekking.

Deel I

Voetbal, 1992-1996

Het individu versus het collectief

Aan het begin van het tijdperk van het moderne voetbal, in de zomer van 1992, was Nederland het toonaangevende voetballand van Europa. De Europacup I was zojuist omhooggehouden door Barcelona, dat werd getraind door Johan Crujff, dé verpersoonlijking van de Nederlandse school en het totaalvoetbal, en Ajax had de UEFA Cup gewonnen. Bovendien was de eredivisie in de breedte behoorlijk sterk; PSV was kampioen geworden en Feyenoord had de beker gewonnen.

Het was Oranje niet gelukt de Europese titel te prolongeren, maar het speelde sprankelend voetbal op een verder teleurstellend defensief EK, het laatste grote toernooi voor de invoering van de nieuwe terugspeelregel. Ook Europa's meest dominante speler was een Nederlander: de Gouden Bal werd dat jaar gewonnen door Marco van Basten, terwijl zijn collega-aanvaller bij de nationale ploeg Dennis Bergkamp derde werd.

De Nederlandse dominantie draaide echter niet om specifieke clubs of individuele spelers maar om een specifieke filosofie, en Nederlandse ploegen – of elftallen die werden getraind door een Nederlander, zoals door Crujff – waren zo succesvol in het uitdragen van die filosofie dat het moderne voetbal in het licht zou worden gezien van de klassieke Nederlandse interpretatie van het spel.

Toen het totaalvoetbal de sport in de jaren zeventig radicaal veranderde, werd de aard van die verandering alom geassocieerd met de aard van Amsterdam. De Nederlandse hoofdstad vormde het middelpunt van de Europese vrijzinnigheid en was een walhalla voor hippies uit heel Europa. Dat werd weerspiegeld in het voetbal. De spelers van Ajax en het Nederlands elftal hadden ogenschijnlijk geen positionele verantwoordelijkheden en leken in alle vrijheid hun oogstrelende, sprankelende, prachtige voetbal te mogen spelen.

In werkelijkheid was de Nederlandse benadering zeer systematisch – spelers wisselden alleen in verticale lijnen van positie, en als een verdediger aanviel, moesten een middenvelder en een aanvaller zich laten terugzakken om dekking te geven. Dus hoewel spelers zich in theorie in alle vrijheid over het veld konden bewegen, waren ze zich in de praktijk voortdurend bewust van hun verplichtingen in reactie op de handelingen van ploeggenoten. In een tijdperk waarin aanvallers uit andere Europese

landen vaak een vrije rol kregen, werden de aanvallers van Ajax en Oranje juist beperkt door de richtlijnen van de trainer. Arrigo Sacchi, eind jaren tachtig de roemruchte coach van AC Milan, legde het kernachtig uit. 'Er heeft maar één echte tactische revolutie plaatsgevonden, en die vond plaats toen het voetbal zich van een individuele sport tot een collectieve sport ontwikkelde,' verklaarde hij. 'Ajax heeft die revolutie in gang gezet.' Sindsdien wordt binnen het Nederlandse voetbal voortdurend een filosofische discussie gevoerd over de vraag of het voetbal individualistisch moet zijn, in overeenstemming met het stereotype beeld van de Nederlandse cultuur, of juist gesystematiseerd, zoals de ploegen die het klassieke totaalvoetbal speelden.

Medio jaren negentig werd deze discussie belichaamd door de rivaliteit tussen Johan Crujff, de grote ster van het totaalvoetbal die op dat moment trainer van Barcelona was, en Ajax-coach Louis van Gaal, die een meer prozaïsche route naar de top aflegde. Beiden propageerden het klassieke Ajax-model wat betreft balbezit en opstelling, maar waar Crujff er heilig van overtuigd was dat het supersterren naar de zin moest worden gemaakt, hamerde Van Gaal voortdurend op het belang van het collectief. 'Van Gaal gaat zelfs nog gestructureerder te werk dan Crujff,' luidde de vaststelling van hun gezamenlijke mentor Rinus Michels, die in de jaren zeventig trainer was geweest van de legendarische elftallen van Ajax en Oranje. 'Bij Van Gaals aanpak is er minder ruimte voor opportunisme en positiewisselingen. Daar staat tegenover dat de opbouw tot in het kleinste detail is geperfectioneerd.'

De Nederlandse interpretatie van leiderschap is enigszins gecompliceerd. Nederlanders gaan er prat op dat ze eerlijk en direct zijn en goed kunnen discussiëren, wat in de context van het voetbal betekent dat spelers soms invloed kunnen uitoefenen op zaken die elders puur de verantwoordelijkheid van de trainer zijn. Zo maakte Crujff in 1973 de sensationele overstap van Ajax naar Barcelona omdat bij Ajax de spelers de aanvoerder kozen en hij zó beledigd was toen hij niet gekozen werd, dat hij naar Camp Nou verkaste. Als je bedenkt hoe belangrijk Crujff vervolgens voor Barcelona werd, was dat een beslissing met reusachtige consequenties, en een die volledig het gevolg was van klassieke Nederlandse principes.

Nederlandse spelers zijn eraan gewend invloed uit te oefenen op hun trainer en mee te denken over de tactiek. Zoals Van Gaal uitlegde over het Ajax-systeem: 'Wij leren spelers de wedstrijd te lezen, we leren ze om te denken als trainers. [...] Als coaches en spelers debatteren en discussiëren we, en bovenal communiceren we. Als de trainer van de tegenstander een goede tactiek bedenkt, zoeken de spelers een oplossing.' Terwijl spe-

lers in veel andere landen intuïtief de aanwijzingen van de coach volgen, kunnen er in een ploeg met alleen Nederlandse spelers elf verschillende opvattingen over de beste tactiek bestaan, wat deels verklaart waarom het Nederlands elftal bekendstaat om voortdurende meningsverschillen op grote toernooien – de spelers worden altijd aangemoedigd om tactische ideeën uit te spreken. Dat leidt onvermijdelijk tot onenigheid, en de spelers van Oranje lijken het alleen maar met elkaar eens te zijn wanneer ze besluiten dat de bondscoach ontslagen moet worden.

Michels, de grondlegger van het totaalvoetbal, moedigde onenigheid actief aan met zijn beroemde conflictmodel, waarmee hij spelers in de verleiding bracht om in de kleedkamer ruzie te maken. ‘Ik hanteerde soms met opzet een confrontatiestrategie,’ gaf hij na zijn pensioen toe. ‘Mijn doel was om een spanningsveld te creëren en zo de teamgeest te bevorderen.’ Cruciaal daarbij is, zo erkent Michels, dat hij het altijd had gemunt op de belangrijkste spelers, en wanneer de meest geroemde trainer van een land toegeeft zijn beste spelers ertoe aan te zetten om ruzie te maken, is het niet echt verrassend dat spelers van latere generaties het geen probleem vonden met elkaar te bakkeleien.

Door deze nadruk op het uitkomen voor je mening worden Nederlandse spelers in het buitenland vaak als arrogant gezien, nog een concept dat in verband wordt gebracht met Amsterdam. De oorspronkelijke ‘totaalvoetballers’ van het Ajax uit de jaren zeventig werden door Crujff omschreven als ‘echte Amsterdammers’, een typering die het beste begrepen werd door zijn landgenoten. Ruud Krol, een voortreffelijke verdediger van dat elftal, vatte het verder samen: ‘Onze manier van spelen was heel Amsterdams – arrogant, maar niet écht arrogant, de hele manier waarop we liepen op te scheppen en de tegenstander onze wil oplegden, de manier waarop we lieten zien dat wij beter waren dan zij.’ Dennis Bergkamp beweert daarentegen dat het in Nederland eenvoudigweg ‘niet is toegestaan om verwaand te zijn’, en hij beschrijft Crujff, die berucht was om zijn zelfverzekerdheid, als ‘niet arrogant – het is gewoon iets Nederlands, iets Amsterdams.’

Van Gaal was misschien nog wel arroganter dan Crujff. Na zijn aanstelling als trainer van Ajax zei hij tegen het bestuur: ‘Gefeliciteerd met het aanstellen van de beste coach ter wereld.’ Terwijl voorzitter Tom Harmsen hem op zijn eerste persconferentie voorstelde met de woorden: ‘Louis is verdomd arrogant, en wij houden wel van arrogante mensen.’ Ook Van Gaal zag een verband tussen Ajax’ spelopvatting en de stad. ‘Het Ajax-model heeft iets te maken met onze mentaliteit, met de arrogantie van de hoofdstad en de discipline van het kleine Nederland,’ zei hij. Alle inwoners van Amsterdam erkennen hun collectieve arrogantie,